

İSTANBUL GECELERİ, YENİDEN

Ömer Ayhan

■ *Türk Dili*'nin Kasım 2019 sayısında, Sâmiha Ayverdi'nin *İstanbul Geceleri* ile ilgili bir yazım neşredilmişti. Geçtiğimiz ay (Şubat 2020) *Türk Dili*'nde, Sayın Zeynep Uluant'ın "*İstanbul Geceleri*'ne Dair" adlı yazısını okudum. Sayın Uluant'ın yazısında yer alan bir ifade, *İstanbul Geceleri* ile ilgili bir yazı daha kaleme alma nedenlerim arasında öne çıkıyor.

"*Türk Dili* dergisinin 2019 Kasım tarihli 815. sayısında Ömer Ayhan tarafından kaleme alınan 'Arada Kalmış Bir Anlatı: *İstanbul Geceleri*' başlıklı yazıda yer alan ve kanaatimce tashihe muhtaç bazı noktalara sırayla temas etmeyi uygun buldum."

Sayın Zeynep Uluant'ın yazısında da tashihe muhtaç kimi noktalar olduğunu düşünmekteyim. Bu tashihlerin tamamı *İstanbul Geceleri*'ne dair fikir ayrılıklarımızdan oluşmuyor. Benim esere dair söylediğim kimi cümlelerin yanlış anlaşıldığını görüyorum. Birincisi, siyasi tercihler meselesi.

"Ömer Ayhan Beyefendi, yazısının başında 'baştan sona siyasi tercihlerle ilerleyen bir kitap' ifadesini kullanıyor. Sanırım burada doğru ifade, siyasi tercih değil; hayat görüşü ya da Sâmiha Ayverdi'nin kendi ifadesiyle 'yürek yanığı' olacaktı. Zira Sâmiha Ayverdi; hayatının hiçbir devresinde siyasetle ilgilenmemiş ancak memleket meseleleriyle, millî davalarla alakadar olmuş ve bu konuda kalem oynatmıştır. Siyasi partilerle alakası, bir vatandaşlık görevi olan oy verme mükellefiyetini yerine getirmekten öteye gitmemiştir."

“*İstanbul Geceleri*, baştan sona siyasi tercihlerle ilerleyen bir kitap.” dediğimde, karşı tarafın Sâmiha Ayverdi’nin siyasi partilerle alakasına dair göndermede bulunduğumu düşünmesine şaşırdım. Edebiyat; sosyal, kültürel ve siyasi düşüncelerin, anlatıcıların konuşmaları, düşünceleri ve kimi zaman metaforlar da dâhil edilerek kurmacayla hemhâl olduğu bir sanat biçimi. Burada siyasiden kastedilen yazarların, denemeci yahut şairlerin, bizzat siyasetle ilgilendiği veya falanca partinin sempatizanı olduğu elbette değildir. Bir yazarın kadın-erkek ilişkisini veya işçi-işveren gerilimini işleyen bir kısa öyküsü de siyasete uzak düşmez. O iki üç sayfada yazarın erkek ve kadına, işçi ve işverene yaklaşımı; cinsiyetlere biçtiği rol ve onları konuştururken yahut betimlerken seçtiği sözcükler; yazarın görüşlerini; hayata, dünyaya, burjuvalara, emekçilere, eserin yer verdiği temalara göre kimi zaman tarihe bakış açısını dikkatli okurların gözleri önüne serer.

Sâmiha Ayverdi’nin Osmanlı Türkçesini öz Türkçeye tercih edişiyile ilgili yazdıklarına gelen yanıt, şaşırtıcı olmaktan ziyade üzücü. Yazarın Osmanlı Türkçesini tercih ettiğini söylerken bir tenkitte bulunmadım. Zira Sayın Uluant’ın da ifade ettiği gibi, kitabın yazıldığı dönemde bu kullanım hâlen yaygındı. Sonraki yıllarda birçok yazarın, hatta şairin kimi kitaplarında eski kelimelerin yerine öz Türkçe karşılıklar koyacak kadar (kanaatimce yanlış) bir yol tutturdıklarına tanık olduk. Aslına bakılırsa bu konuda Zeynep Uluant Hanımefendi’yle tamamen aynı düşüncedeyiz. Yazısında Osmanlı Türkçesiyle ilgili açılan kurslardan, yaşadığı devir hesaba katıldığında kullanılan dilin yadırganmaması gerektiğinden de söz etmiş. Yadırganmıyorum, yadırganmadığım gibi Sâmiha Ayverdi’nin Osmanlı Türkçesini böyle güzel kullanmasına hayranlık duyuyorum. Üstelik yazımda yazarın dili ne kadar güzel kullandığına birkaç defa değindim. Bu defa kendimden alıntılıyorum, yazarın edebî diline dair söylediklerimi.

“Sâmiha Ayverdi de Safiye Erol gibi okunması son derece keyifli bir dil ile yazıyor. Cevdet Perin; bunu, yazarın kimi zaman öz Türkçe kelimelere ve terimlere yer vermesiyle de ilişkilendiriyor. Ne var ki bu iddianın bir karşılığı yok. Sâmiha Ayverdi; Türkçenin evrilmesi sonucunda biraz da zorunlulukla yeni sözcüklere yer vermekle birlikte, son yıllarında kaleme aldığı eserlerde bile bilinçli bir kararlılıkla Osmanlı Türkçesini tercih etmiştir. Estetik bir endişeyle birlikte siyasal bir seçimdir bu.” (Zeynep Uluant Hanımefendi, entelektüel bir seçim demiş; buna bir itirazım yok. Entelektüel yazarların siyasete yaklaşımları ve tarihi değerlendirmeleri de (yineliyorum, hangi partiye oy verdikleri gibi daracık bir alanı ima etmiyorum) onların birer münevver olarak konumlarını belirlemiyor mu?)

“*İstanbul Geceleri*, bu hâliyle kaçırılmış bir fırsat. Bir başyapıt olabilirdi, kitabın dili ve atmosferi hesaba katıldığında.”

“*İstanbul Geceleri*; kusurlarına, yazarın dışarıda bıraktıklarına ve bir kenti anlatırken bunca ayrıştırmacı yaklaşımı ısrarla yinelemesine rağmen dili, atmosferi ve kimi ayrıntılarıyla okunmaya değer bir kitap.”

Hem Sâmiha Ayverdi'nin Osmanlı Türkçesiyle yazdığını söyleyip hem de yazının farklı yerlerinde kullandığı dilin güzelliğinden söz ederken bu dili yadırgadığımı, bunu bir eksiklik telakki ettiğimin düşünülmesi gerçekten üzücü. İyi ki Osmanlı Türkçesiyle yazmış Sâmiha Ayverdi. Bu zengin ve edebî dili hakkıyla kullanmış ve kullanagelen tüm yazarlarımıza müteşekkirim. Şimdi sözlüklerden alıntılanan kısımlara gelelim.

İstanbul Geceleri için “tuhaf” bir kitap diye yazdım Kasım 2019'da. Zeynep Uluant Hanımefendi'nin yazısından alıntılıyorum:

“İlerleyen satırlarda, olumsuz manada kullanmadığını söylese de Ömer Ayyhan Beyefendi'nin eser hakkında ‘tuhaf’ sıfatını kullanmasına gelince dilerse bu kelimenin Türk Dil Kurumu sözlüğündeki anlamına bakalım: ‘1. Acayip. 2. Şaşılacak, garip. 3. Güldürücü. 4. Gülünç. 5. Anlaşılmaz. 6. Şaşılan bir şey karşısında söylenen söz.’”

Öncelikle bir tashihe ihtiyaç var. Kelimeyi olumsuz manada kullanmadığımı söylemedim. En iyisi o bölümü dergi okurlarıyla bir daha paylaşmak:

“*İstanbul Geceleri*, açıkçası ‘tuhaf’ bir kitap; bunu bütünüyle olumsuz bir manada kullanmıyorum. Sıkıntılı tarafları var, bununla birlikte yazarın bilinçli seçimiyle türler arasında salınıp duran bir eser; nereden neyin çıkacağını kestiremiyorsunuz.”

Madem yeterince anlaşılamadı yahut iyi ifade edemedim, o zaman bu iki cümle üzerinde biraz duralım. Kelimeyi, ‘bütünüyle’ olumsuz bir manada kullanmıyorsam hem olumlu hem olumsuz özellikler atfettiğimin düşünülmesi yanlış olmaz. “Tuhaf” kelimesinin TDK sözlüğündeki anlamları teker teker yazılmış. Benim, eleştirirken yazının birçok noktasında övgüyle de söz ettiğim bir kitabı; sözlükteki anlam sırasına göre acayip, garip, güldürücü, gülünç, anlaşılmaz bulmam mümkün olabilir mi? *Türk Dili*'ne bugüne kadar epeyi yazı verdim. Hepsi Türk edebiyatına dairdir; kitapları hakkında yazdığım yazarların tamamı, bir okur olarak değer verdiğim sanatçılardır. Edebiyatımız için önemli olduğuna inanmadığım yahut vasat bulduğum bir yazar üzerine günlerimi verip yazı kaleme almak, benim için bir zaman kaybı olur. Daha önemlisi, okurlara da değerli zamanlarını vasat kitaplar üzerine düşüncelerimle kaybettirmek istemem. Madem

başvuru aracımız sözlük, o hâlde tuhaf ile ilgili TDK'nin sözlüğünde yer almayan bir karşılığı da ben yazayım. Arapça “tuhfe”den gelir, hediyeler manasını da taşır. Hoşa giden ve az bulunur şeyler, bir diğer sözlük madde-si. Nitekim tuhafiyeci dediğimizde kimsenin aklına gülünç eşya satılan bir dükkân gelmez. 6. maddeye bir daha bakalım: “Şaşılana bir şey karşısında söylenen söz.”

Zeynep Uluant Hanımefendi, TDK sözlüğünden alıntı yaptığı için sözlükte 6. madde için yapılan alıntıyı paylaşmakta beis görmüyorum:

“Tuhaf! Her yerde olduğunun aksine, burada şehirden uzaklaştıkça binaların güzelliği artıyor.” – Ahmet Haşım

Ben, kelimeyi Ahmet Haşım gibi bütünüyle olumlu bir manada kullanmadığımı belirtmiştim. Bir ünlem görevi de yüklememişim ama eserin beni şaşırttığını söyleyebilirim. Yıllar içinde okuduğumuz kitapları yazara dair zihnimizde düşünceler oluşturur. Kitaptaki dağınıklık benim için şaşırtıcıydı, zihnimdeki Sâmîha Ayverdi ile örtüşmüyordu. Şaşılana bir şey karşısında söylenen bir söz olarak eser bana göre tuhaftı. *İstanbul Geceleri*'ni tuhaf buluşumun ana nedenini yazımda açıklamıştım: Yazarın İstanbul mahallelerini anlatırken sık sık ve bilhassa uzun paragraflarla konu dışına çıkması. Zeynep Uluant Hanımefendi, *Türk Edebiyatı* dergisinde neşredilen bir yazısından uzun bir alıntı yapmış. Konuyla ilgili bir kısmını paylaşmak isterim:

“İstanbul’un artık birçoklarımızca malum olmayan kaybedilmiş güzelliklerini ve semtlerini dile getirirken öyle geri dönüşler ve derine dalışlar vardı ki bu satırları yazanın zengin iç dünyasını gözler önüne seriyordu.”

Haddizatında Zeynep Uluant Hanımefendi de bu kesintinin farkında ancak benim aksime bunu bir zenginlik olarak görüyor:

“İstanbul’un ikliminde, unutulmuş coğrafyasında, birbirinden ehemmiyetli özelliklerini ön plana çıkararak yapılan bu fikir ve his yüklü gezinti; zaman zaman muharririn kendisine yönelttiği ikazlarıyla kesintiye uğruyordu. Bunlar, daima sözün maksadı olan İstanbul ufuklarının dışına çıkıp değişik iklimlerde kanat çırpma istemesinden kaynaklanıyordu.”

İstanbul Geceleri'ni geçtiğimiz hafta yeniden okudum. Okurken İstanbul ufuklarından paragraflar ve kimi zaman sayfalarca çıkılmasının metni dağıttığı konusundaki görüşüm değişmedi.

Bir başka nokta, alıntılıyorum:

“Osmanlı Devri’nin son dönemini anlatan bu kitap için arkaik ifadesi bence biraz mübalağalı kaçmış, nostaljik ya da o devrin diliyle yazılmış denilebilirdi.”

Kastettiğim, edebî bir eser olarak *İstanbul Geceleri*’nde biçimin eskiliği idi. Bunu, nostalji veya devrin diliyle açıklamak mümkün değil. Kitabı nostaljik bulmuyorum. Sâmîha Ayverdi, döneme dair dikkatli tenkitlerini de bizimle paylaştığı için bende böyle bir etki bırakmadı. Devrin diline gelince o dilin kitaba güç kattığı konusunda yanılmıyorsam hemfikiriz. Ruşen Eşref Ünaydın’ın *Boğaziçi Yakından* (ki *İstanbul Geceleri*’nden on dört yıl önce neşredilmiştir) ve Abdülhak Şinasi Hisar’ın birkaç defa andığım İstanbul kitaplarına kıyasla eserde biçim (bunun başlıca sebebi kanaatimce konu dışına çıkmaların kitap boyunca sürmesi) eski duruyor. Arkaik diyerek abartmışım, inkâra hacet yok.

“... ikinci baskıda yer alan, Nihad Sâmî Banarlı imzalı takdimden de söz edilmeliydi ki kendisi lise yıllarımda o mükemmel edebiyat kitaplarını okuduğumuz ve sahasında değerli hizmetleri olan önemli bir edebiyat tarihçimizdir.”

Bende *İstanbul Geceleri*’nin sadece ilk baskısı var. Orada Cevdet Perin’in ön sözü mevcut. Bir kitabı kütüphaneme dâhil ederken kitabevlerinde veya sahaflarda bulunabilecek bütün baskılarını satın almak gibi bir âdetim yok. Böyle bir âdet varsa bile yaygın olduğunu zannetmiyorum. Hem madde açıdan hayli külfetli hem de kitaplarıma evde yer açmak konusunda yıllardır zorluk çekiyorum.

“Ömer Ayhan Beyefendi’nin dile getirdiği bir husus da *İstanbul Geceleri*’nde sinemaya yer vermemesidir ki bu, onun sadece şahsi bir seçimi olup Batı karşıtlığıyla alakası yoktur; zira daha çok, sessiz sakin çalışmayı seçen ve eğlenceyle pek alakası olmayan bir yapıya sahiptir.”

Günümüzde sinemanın, gündelik hayatın zorluklarını unutturmaya yönelik ticari bir tarafı elbette mevcuttur. Öte yandan yedinci sanat olarak kabul edilen sinema, yirminci yüzyıla damgasını vurmuştur. Hem kitabın yazıldığı 1950’lerde hem de günümüzde iki yönüyle de işlerliğini sürdürmektedir. *İstanbul Geceleri*’nden bir yıl sonra *Sokaktaki Adam* adlı ilk romanı neşredilen Attilâ İlhan, kitaba bir not düşmüştü. O günün yazarının sinemanın çağın yeni sanatı olduğunu; yazarların eserlerini kaleme alırken romanın dili, ritimi ve biçimi üzerine kafa yorarken bunu unutmaması gerektiğini yazdı. Nitekim sinema-edebiyat ilişkisinin iki tarafa da kazandırdığı önemli işler yapıldı, yapılıyor. Burada, sanırım sinemanın

eğlencelik tarafıyla sanata dönüşen örneklerini ayıklama isteği ve merakı önem kazanıyor.

“Daha sonra, ilk baskının ön sözünü yazan Mithat Perin’in Levent’te oturmasına vurgu yapılarak şahısların hayat görüşlerinin oturdukları semtlerle ilişkilendirilmesini de çok doğru bulmuyorum.”

Gazeteci ve siyasetçi Mithat Perin’in *İstanbul Geceleri*’nin ilk baskısında ön sözü bulunmamaktadır. Burada herkesin başına gelebilecek bir dalgınlık söz konusu. Rahmetli Mithat Perin, *İstanbul Geceleri*’nin neşredildiği tarihte henüz on dört yaşındaydı. İlk yazımda uzunca bahsettiğim gibi ön sözü yazan kişi Fransız edebiyatından önemli çeviriler de yapan edebiyatçı Cevdet Perin’dir.

Daha önemli bir husus.

“Sıkıntılı’ ve ‘tuhaf’ (kelimelerdeki tırnak işaretleri Zeynep Uluant Hanımefendi’ye ait) kelimelerinin ise Türk edebiyatına elliye yakın eser kazandırmış, mütefekkir ve mutasavvıf yönü de olan seçkin bir edebiyatçının tek kitabı üzerinden bile olsa- değerlendirilmesinde uygun düşmediği kanaatindeyim.”

“Mütefekkir ve mutasavvıf yönü de olan seçkin bir edebiyatçının Türk edebiyatına elliye yakın eser” kazandırması, kimi yönlerden eleştirilmesine engel değil. Kusursuzluk, Allah’a mahsus. Roman sahasında zamanında hakkı yenmiş olsa bile, günümüzde okurda büyük bir etki bıraktığını gözlemlediğim Ahmet Hamdi Tanpınar’ın yazdığı kitap sayısı çok daha azdır. Keza yıllarca dışlandıktan sonra edebiyat kanonuna girebilen Oğuz Atay’ın yazdığı kitapların sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Mamahif bu durum, değerli yazarları eleştirilemez kılmıyor. Zeynep Uluant Hanımefendi gibi ailesine dâhil olduğu Sâmiha Ayverdi’nin eserlerini kök salmış ve sahiciliğinden kuşku duyulmayacak bir hayranlık ile değil, eleştiride önemli bulduğum bir mesafe ile okumaya gayret ediyorum. Bir yazarın tüm kitaplarında aynı çizgiyi tutturabilmesi zaten olası değil. *Sahnenin Dışındakiler* iyi bir romandır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nün diyelim ki daha da iyi bir roman olması, *Sahnenin Dışındakiler*’i kötü yapmaz. *İstanbul Geceleri*’ne dair yazım, hem eleştiri hem de beğeni içeren bir yazıdır. Bir ‘karşı-yazı’ değildir. Ne yazık ki edebiyatımızda saf tutan kimi dergilerde farklı görüşlere sahip (burada da siyaset işin içindedir, parti tercihi değil elbette, ulusalcılar / muhafazakârlar benzeri kamplaşmalar vs.) yazarlar hakkında bugüne dek çok ağır ifadeler kullanılmıştır. Hâlâ kullanılmaktadır. Hele sosyal medyada seviye tamamen belden aşağı ifadeler kadar

düşürülmüştür. Yazımda, Sâmiha Ayverdi'nin eserine ve/ya yazarlığına dair küçük düşürmeye yönelik hiçbir ifade yoktur. Olamaz da. Hem benim kıymetli bulduğum bir yazara bunu söylemem yakışık almaz hem de *Türk Dili* böyle bir saygısızlığa herhâlde tahammül göstermezdi. "Sıkıntılı" ifadesi, dergi okurlarının nazarında yazarı hafife alan bir aşırı-yorum olarak algılanmamıştır diye tahmin ve ümit ediyorum. Önemli bir nokta da hor görme meselesi. Sâmiha Ayverdi'nin kitabında bu konuda doğrusu bana göre ağır söylemler mevcut. Siirtli hamallarla ilgili eleştirimden yazısında bahsetmiş Zeynep Uluant Hanımefendi ama belki alıntılaysaydı daha anlaşılır olurdu. Hamalların memleketini belirterek yazılan şu cümle, bana göre açık bir hor görmedir:

"Siirtli hamal topluluğunun mahalleler teşkil eden hoyrat kalabalığı, yaşadığı şehri istihfaf ederek, yalnız ve yalnız doğup büyüdüğü memleketin hayat şartlarına ısrarla sadakat gösterdiği için, yayıldığı semtin içtimaî seviyesini de alaşağı ederdi."

Yerimi Sâmiha Ayverdi'ye bırakarak bitireceğim yazıyı. Zeynep Uluant Hanımefendi bu yolu izlemiştir. Tutarlı bir yöntem olduğunu düşünüyorum. Yazarlar, Hakk'ın rahmetine kavuşur; değerli eserleri ise dünya döndükçe hayatta kalırlar. Sâmiha Ayverdi'nin Batı karşıtlığının boyutu konusunda yanılmış olabilirim. Bu durum; Sayın Zeynep Uluant'ın ifade ettiği gibi, yirminci asrın ilk çeyreğinde ülkede yaşananların Sâmiha Ayverdi'nin duygu ve düşünce dünyasında yarattığı üzüntülere, unutulması mümkün olmayan kötü hatıralara da bağlanabilir. Benim önemseydiğim ve üzerinde durduğum nokta şu: Kitaptaki kimi cümleler; yazarın siyasi düşüncelerine (tekrarlayayım, hangi siyasi partiye yakın olduğuna ya da oy verdiğiğe gönderme yapmıyorum), bizden sayılmayana, 'öteki'ne nasıl baktığına dair (bunları ve daha fazlasını da içermiyor mu siyasi düşünce) bize bir şeyler söylüyor mu, söylemiyor mu? Böyle bir bakışın kitapta var olduğunu iddia ediyorum. Bu bir eleştiri değil, bir tespittir. Karşı çıkıldığı için iddiadır diye düzeltiyim. Söz, Sâmiha Ayverdi'de:

"Beyoğlu'nun kırk sene evvelki halini yazmaya neden özenmeli? O eskiden de bizim değildi; şimdi de öyle. O eskiden de âdetleri, zevkleri, görünüşleri, hulâsa bir sıra hayat icapları ile bize benzemezdi, şimdi de öyle."

"Nikâhlanılması düşünülmeyen keyif kadınları gibi, yoldaşlık, haldaşlık vefa ve dostluk bilmiyen kahbe Beyoğlu."

"Marmara'nın bağrında açan bu kokulu, renkli taravetli çiçeklere (Adalar'dan söz ediliyor - Ö. A.) Bizans'ın yüz karası diyebiliriz."

“İstanbul’u kılıç ve kuvvet zoru ile olduğu kadar manen de fethetmiş, onu kendi harsi, kendi imanı, kendi zevki ve sanatı ile yeni baştan yuğurmuş Türkler, sanki bu, şehirden kaçıp Marmara’ya sığınmış gibi diz dize baş başa vermiş olan Adalar’ı, asırlarca benimsiyemediler.”

“İstanbullunun ileri ve gözde bir sayfiye yeri olan Adalar, ne çare ki fetihten bu tarafa olan tarih boyunca, şehre yerli bir çeşni ile katılmamış, liyme liyme olmuş Bizans kitabının bir köşeye sıkışıp kalan tek sahifesi gibi, metninin çizgilerini muhafazada yakın zaman kadar inad etmiştir.”¹

1 Kitaptan yaptığım alıntılarda dönemin imla kurallarına ve yayınevi kaynaklı hatalara müdahale etmedim